

2. STAV POPULACE: Populační vývoj a migrace

Pavel Ptáček , Beatrice-Elena Chromková Manea

Motto:

„Místo kontrolování životního prostředí ve prospěch populace je možná na čase začít kontrolovat populaci, a umožnit tak přežití životního prostředí.“

David Attenborough
(Život na naší planetě: Mé svědectví a vize pro budoucnost)

2.1 ÚVOD

Populační vývoj je jedním z nejdůležitějších procesů reprodukce lidského kapitálu. Ukazuje se, že z dlouhodobého hlediska stojí v centru porozumění obecnějším socioekonomickým otázkám a tvoří velmi významnou součást studia kvality života. Populační vývoj má dvě základní složky – přirozenou měnu (tedy zejména porodnost a úmrtnost, dále pak sňatečnost, rozvodovost a potratovost) a migraci (a to vnitrostátní a mezinárodní). Obě jsou hlavními složkami celkové reprodukce populace a není možné je od sebe úplně oddělit.

Otázky týkající se toho, jak dlouho žijeme a jaké jsou bližší okolnosti a trendy v úmrtnosti a nemocnosti, kolik máme v průměru dětí a za jakých rodinných či jiných podmínek se rodí, nakolik jsou ve společnosti rozšířeny sociálněpatologické jevy jako rozvody nebo potraty a s kterými socioekonomickými a regionálními charakteristikami jsou svázány, jestli jsme zemí atraktivní pro cizince a pro zahraniční migraci, vždy hýbaly celospolečenským děním a diskusí. A staly se nedílnou součástí veřejných politik, mezinárodních srovnání a v neposlední řadě i důležitými kritérii zkoumání regionálních disparit uvnitř státu.

V této kapitole se zaměříme na otázky porodnosti a plodnosti, sňatků a rozvodů, potratů a také na problematiku mezinárodní migrace. Otázky úmrtnosti a zdravotního stavu populace jsou součástí následující kapitoly o zdraví. Populační vývoj je nutno vnímat v horizontu generací a je dobré se vyvarovat zevšeobecnění pouze na základě posledních dostupných údajů. Proto jsou charakteristiky posuzovány v dlouhodobém časovém horizontu a důraz je kladen na vysvětlení současných trendů v mezinárodním kontextu a na jejich regionální diferenciaci v rámci České republiky.

Demografická statistika nám poskytuje poměrně pestrou škálu údajů, pokud se jedná o narozené děti a nejrůznější okolnosti jejich narození, stejně jako data o potratech, sňatcích a rozvodech. Dále uvádíme základní přehled nejdůležitějších ukazatelů v dlouhodobé časové perspektivě, a to s využitím posledních dostupných údajů (vesměs do roku 2021).

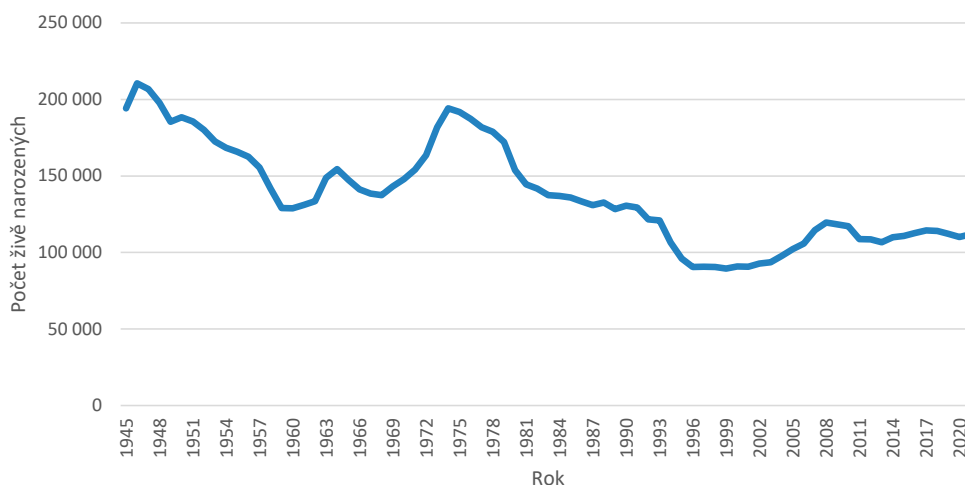
2.2 PORODNOST A PLODNOST

Z hlediska dlouhodobého vývoje (od roku 1945, graf 2.1) se živě narodilo nejvíce dětí v poválečných letech 1946 a 1947 (210 000, resp. 207 000) a tomuto počtu se množství živě narozených dětí přiblížilo na vrcholu populační vlny tzv. Husákových dětí, kdy se v roce 1974 narodilo 194 tisíc dětí. Od té doby počet narozených dětí klesal a minima dosáhl v roce 1999 (necelých 90 tisíc narozených). Generace tzv. Husákových dětí měla svoje děti v průměru později a bylo jich méně. Maxima počtu narozených bylo dosaženo v roce 2008 (necelých 120 tisíc narozených).

Pro lepší srovnatelnost plodnosti v čase i mezi regiony se často používá ukazatel úhrnná plodnost. Ten nám říká, kolik se v daném roce narodilo v průměru ženám dětí. Pro zachování počtu obyvatel je z dlouhodobého hlediska potřeba mít alespoň dvě děti (resp. 2,1 dítěte). Této úrovně u nás bylo naposledy dosaženo v roce 1980. Nejnižší hodnoty bylo dosaženo v roce 1999, kdy se v průměru ženám narodilo o něco více než jedno dítě a plodnost patřila k nejnižším na světě. Od té doby se plodnost postupně do roku 2021 zvyšovala a s počtem 1,83 dítěte naopak patřila k jedněm z nejvyšších v Evropě (ČSÚ, 2023).

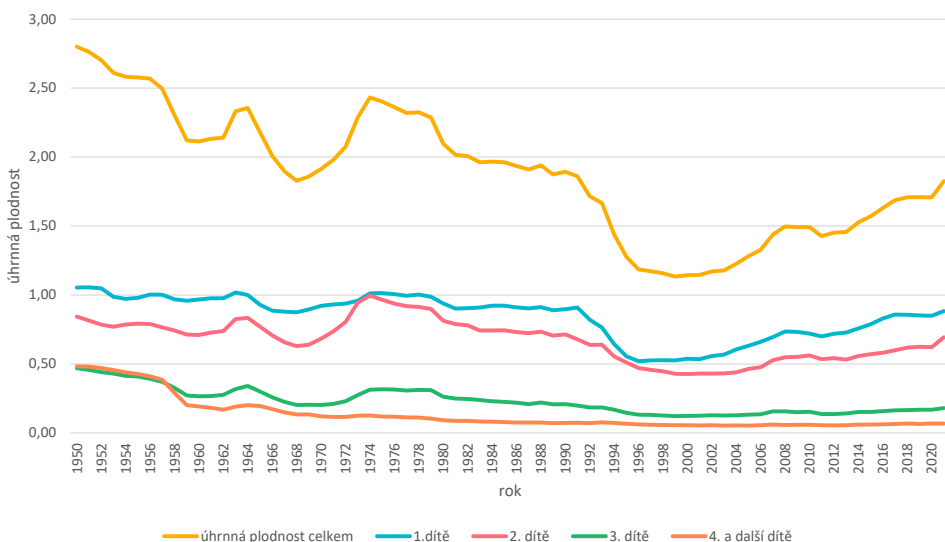
Plodnost můžeme posuzovat i podle pořadí narozeného dítěte, kdy součet dětí narozených jedné ženě dává úhrnnou plodnost. Z grafu 2.2 je patrné, že až do roku 1990 se téměř každé ženě narodilo alespoň jedno dítě (tedy tzv. plodnost prvního pořadí se blížila jedné). To se změnilo v 90. letech, kdy tento ukazatel klesl až k hodnotě 0,5 a snížila se i plodnost druhého a dalších pořadí. Podíl třicetiletých žen, které dosud neměly dítě, stoupl mezi roky 1990 a 2000 z 6 % na 18 % (Možný, 2002). Začaly se objevovat články, studie a diskuse na téma bezdětnosti (např. Hašková, 2010; Boček, 2019). Celkově ale platí, že počet bezdětných žen byl v období socialismu historicky velmi nízký a dosahoval 5–7 %, zatímco např. v období první republiky nebo Rakouska-Uherska činil 20 %, nebo dokonce až 30 %. U generace žen narozených v 80. letech se předpokládá nárůst na 16–18 % (Boček, 2019).

Graf 2.1 Počet živě narozených dětí v ČR v letech 1945–2020

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Graf 2.2 Úhrnná plodnost celkem a podle pořadí narozených dětí v letech 1950–2020

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

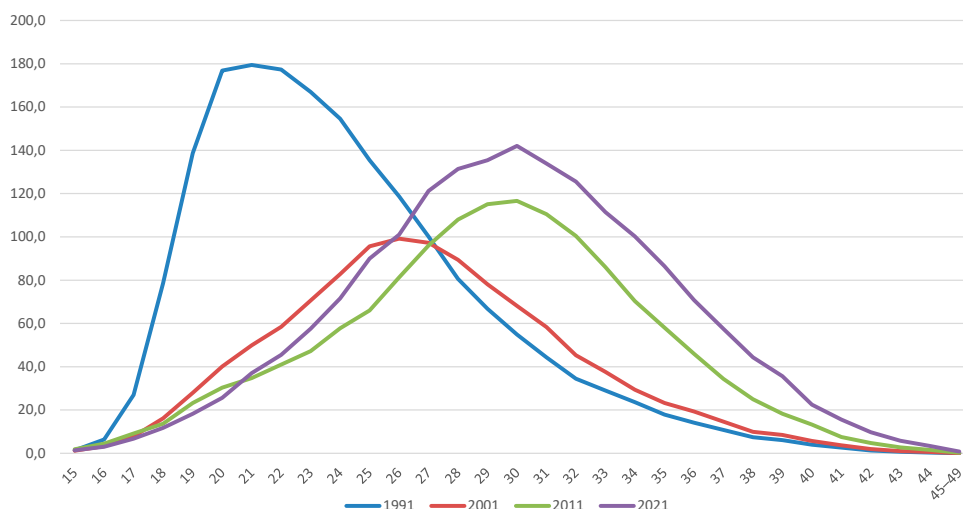
S růstem plodnosti po roce 2000 se však postupně a velmi pomalu vrací původní reprodukční vzorec chování a na počátku 20. let 21. století dosahuje plodnost prvního pořadí opět téměř hodnoty jedna. S výjimkou 70. let však pořád klesá podíl narozených dětí třetího a vyššího pořadí.

Pokud se zaměříme na načasování porodů, v období před rokem 1989 platilo (a to dlouhodobě), že většina dětí se rodila mladým matkám ve věkové skupině 20–24 let. Tento stav se začal měnit od počátku 90. let, kdy docházelo ke snižování intenzity plodnosti a zároveň k růstu věku, kdy se ženám děti rodí nejčastěji. O 10 let později (v roce 2001) byla tato věková skupina již posunuta na 25–29 let a v roce 2011 již na 30–34 let. Do roku 2021 už se situace nezměnila a věková skupina 30–34 zůstává nejčastější věkovou skupinou, v níž mají ženy v České republice děti. Graf 2.3 nám také ukazuje, jak se plodnost v období let 1991–2021 měnila. Období 90. let, charakterizované prudkým poklesem plodnosti a počtu narozených dětí, je po roce 2000 vystřídáno postupným nárůstem plodnosti a počtu narozených.

Zajímavý fenomén představují vícečetné porody. Do počátku 90. let byl podíl vícečetných porodů na celkovém počtu narozených dětí relativně stabilní a osciloval kolem 10 ‰. V souvislosti s rozšířením fenoménu asistované reprodukce se zvýšil na dvojnásobek. Od roku 2010 ale dochází díky změnám v metodách asistované reprodukce k opětovnému postupnému snižování tohoto podílu a do budoucna se dá očekávat návrat k hodnotám před zavedením asistované reprodukce (graf 2.4).

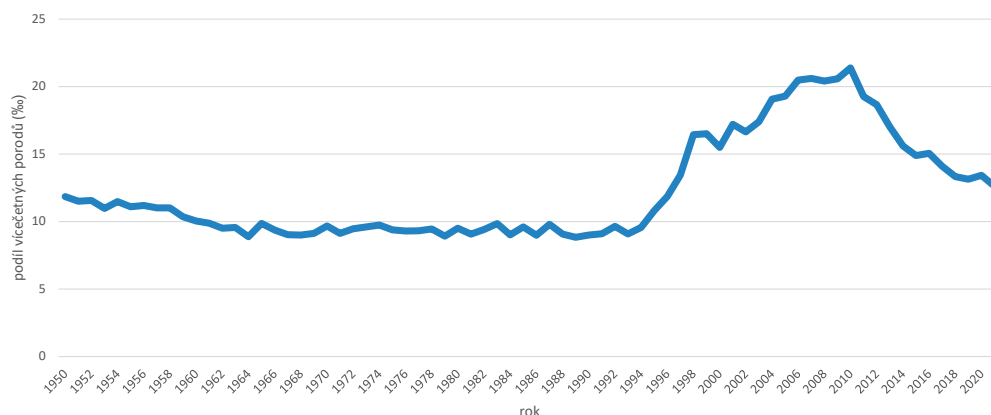
V počtu narozených dětí existují určité regionální rozdíly, které jsou znázorněny v mapách 2.1, 2.2 a 2.3. Podíváme-li se na plodnost podle jednotlivých krajů a okresů a na její vývoj čase, je rok 2001 charakterizován velmi nízkou úrovní plodnosti (1,15) a malými rozdíly mezi jednotlivými kraji a okresy. Z krajů měla nejmenší plodnost Praha (1,10 dítěte), následovaná Jihomoravským krajem, nejvyšší plodnost měly Karlovarský a Ústecký kraj (shodně 1,22 dítěte). V roce 2011 celková plodnost v České

Graf 2.3 Plodnost žen podle věku v ČR v letech 1991, 2001, 2011 a 2021

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Graf 2.4 Podíl vícečetných porodů na celkovém počtu narozených dětí v letech 1950–2021 (%)

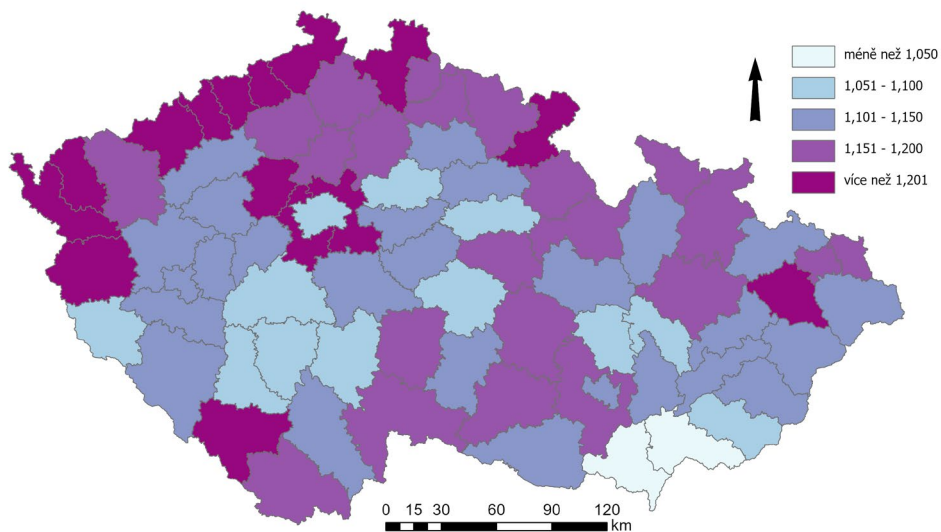

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

republiky vzrostla na 1,43 dítěte. Nejvyšší úhrnnou plodnost můžeme pozorovat ve Středočeském kraji (1,58), těsně následovaném Ústeckým krajem (těsně nad 1,5 dítěte), nejnižší plodnost potom byla opět v Praze a ve Zlínském kraji (asi 1,35) a v několika dalších krajích. Ani tehdy nebyly regionální rozdíly nijak výrazné.

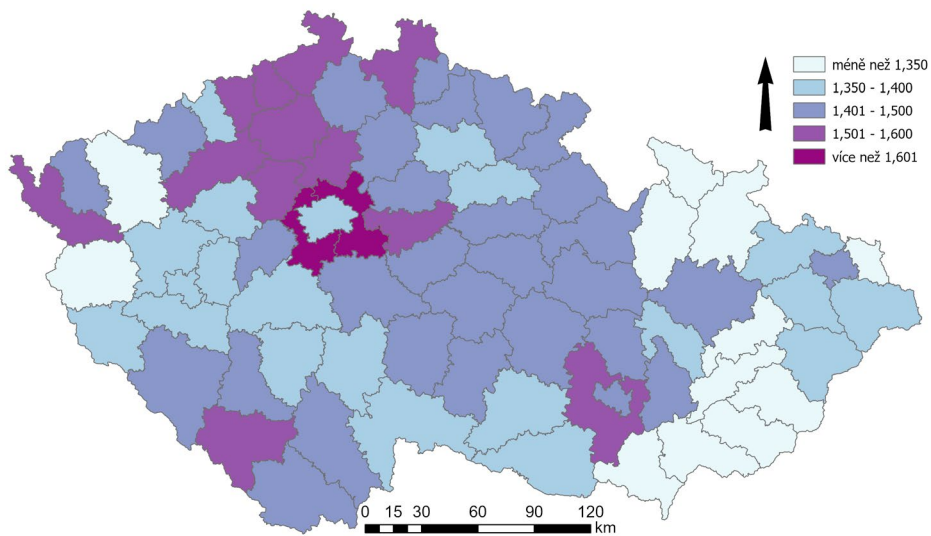
Nejnovější údaje máme k dispozici za rok 2021, kdy se úhrnná plodnost za celou Českou republiku (1,83) nejvíce přiblížila přelomu 80. a 90. let. Nejvyšší úroveň dosáhl Kraj Vysočina (1,95), a dva okresy (Jihlava a Žďár nad Sázavou) dokonce mírně přesáhly hodnotu dvou dětí. Této hodnotě se potom také přiblížily některé středočeské okresy (Beroun a Mělník). Na opačném konci jsou potom kraje s nejnižší plodností (kolem 1,7 dítěte), a to opět Praha a Karlovarský kraj. Na úrovni okresů to aktuálně jsou okresy Cheb, Trutnov a Česká Lípa (asi 1,6 dítěte).

Mapa 2.1 *Plodnost podle okresů v ČR v roce 2001*

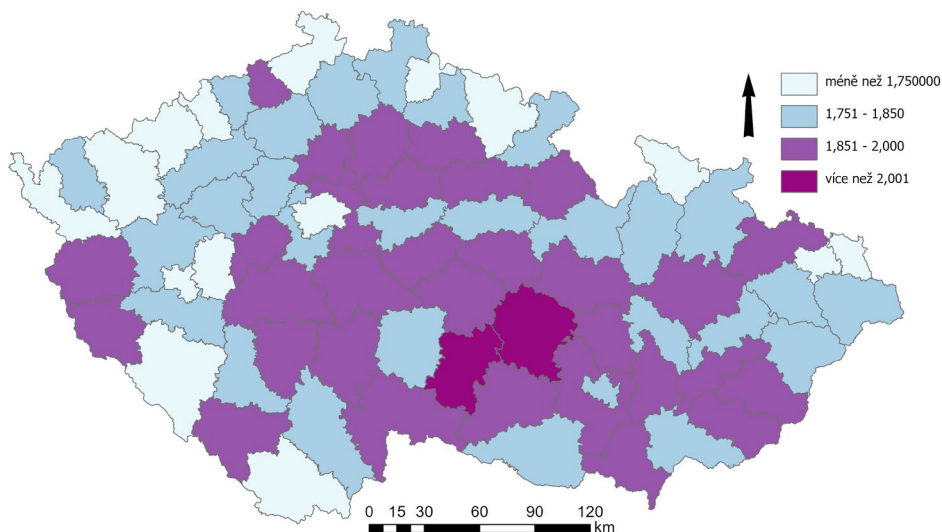

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Mapa 2.2 *Plodnost podle okresů v ČR v roce 2011*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Mapa 2.3 *Plodnost podle okresů v ČR v roce 2021*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

2.2.1 Mezinárodní srovnání úrovně plodnosti

Od konce 90. let do současnosti došlo k významným změnám také z hlediska srovnání úrovně plodnosti v České republice a ve světě. Zatímco na přelomu tisíciletí patřila Česká republika k zemím s nejnižší plodností na světě (podobně jako většina postkomunistických zemí nebo země jižní Evropy), na počátku 20. let 21. století se naopak s hodnotou plodnosti 1,8 v rámci vyspělých zemí řadí ke státům s nejvyšší úrovní plodnosti. Podobně jsou na tom např. Francie, Irsko nebo Island (Our World in Data 2023). V rámci Evropy patří k regionu s nejnižší plodností jižní Evropa. Celosvětově bychom potom našli země s nejnižší plodností ve východní Asii (Jižní Korea, Hongkong, Tchaj-wan, Singapur). Zde se v současnosti v průměru narodí ženám za jejich plodné období dokonce méně než jedno dítě a to je ještě méně, než bylo na konci 90. let u nás. Navíc tento stav velmi nízké plodnosti zde přetrvává již dvě desetiletí a má tendenci se spíše zhoršovat (Our World in Data 2023).

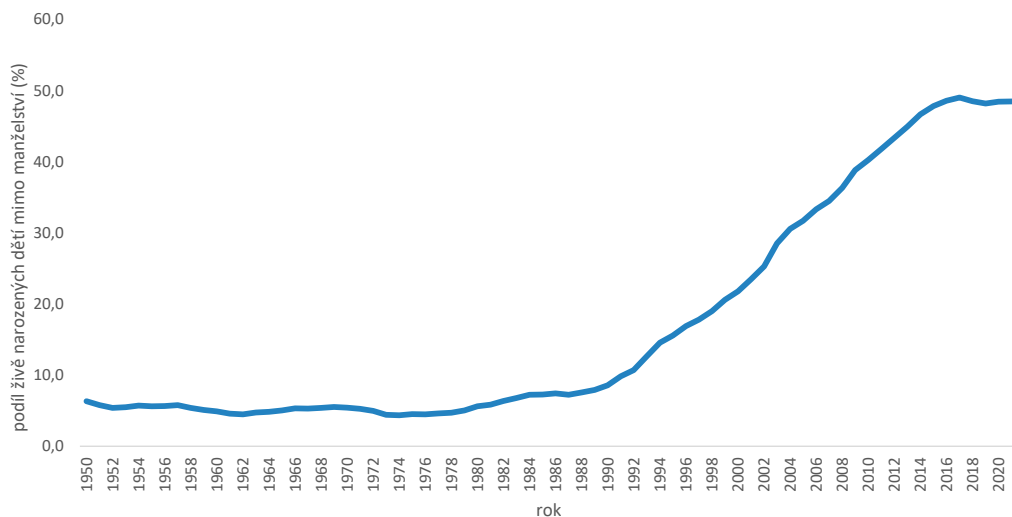
2.2.2 Mimomanželská plodnost

Jedním z rysů porodnosti a plodnosti po roce 1989 je výrazný nárůst podílu dětí narozených mimo manželství. Zatímco v období reálného socialismu se toto číslo pohybovalo mezi 5 a 8 %, s mírným nárůstem od 80. let, pozdější vývoj znamenal podstatnou změnu tohoto trendu.

V současnosti se rodí mimo manželství každé druhé dítě a podle trendu z posledních asi 5–7 let to vypadá, že se tento podíl stabilizoval (graf 2.5). Děti mimo manželství se rodí spíše ženám s nižším vzděláním než vysokoškolákům.

Česká republika se však nijak nevymyká trendu ve většině vyspělých zemí, zvláště pak v Evropě. Zde tento podíl začal výrazněji růst již v 80. letech, nejprve ve skandinávských zemích a v zemích západní Evropy. Po roce 1989 se tento fenomén postupně rozšířil také do postkomunistických zemí, s určitým zpožděním potom i do oblasti

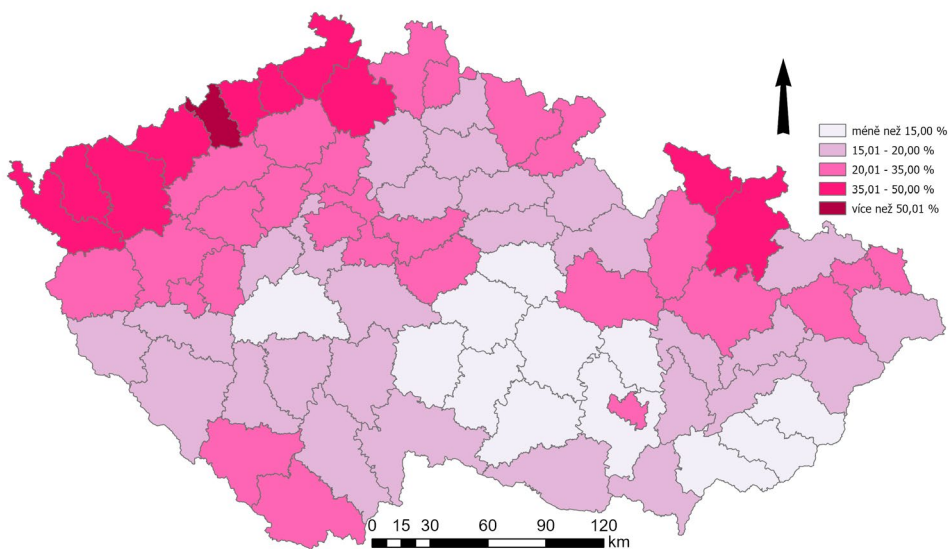
Graf 2.5 *Podíl živě narozených dětí mimo manželství v letech 1950–2020 v ČR (%)*

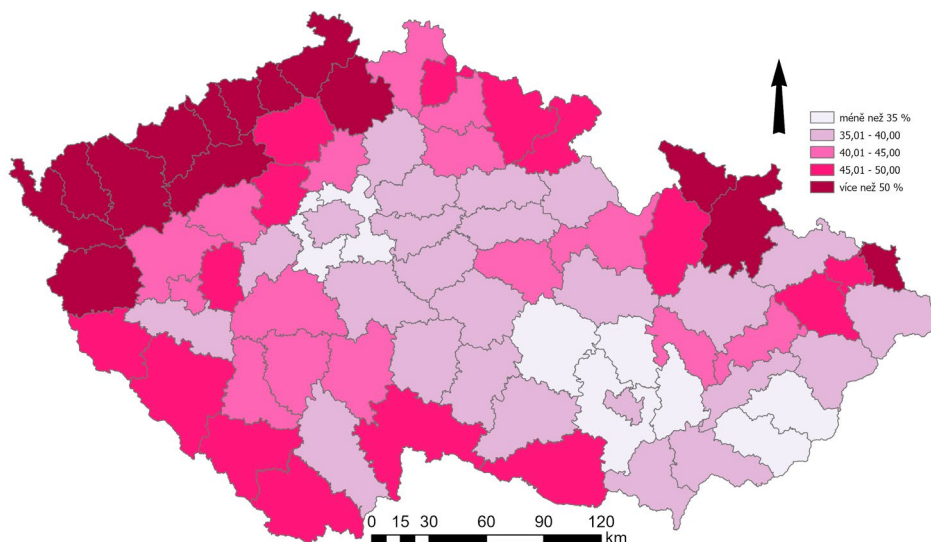
Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Balkánu. Česká republika je tak v rámci zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) někde uprostřed, mírně nad průměrem podílu dětí narozených mimo manželství v Evropské unii (EU). Děti narozené mimo manželství se často rodí párům, které sice nejsou formálně sezdány, ale žijí manželským způsobem života. Nesezdaná soužití však demografická statistika nesleduje.

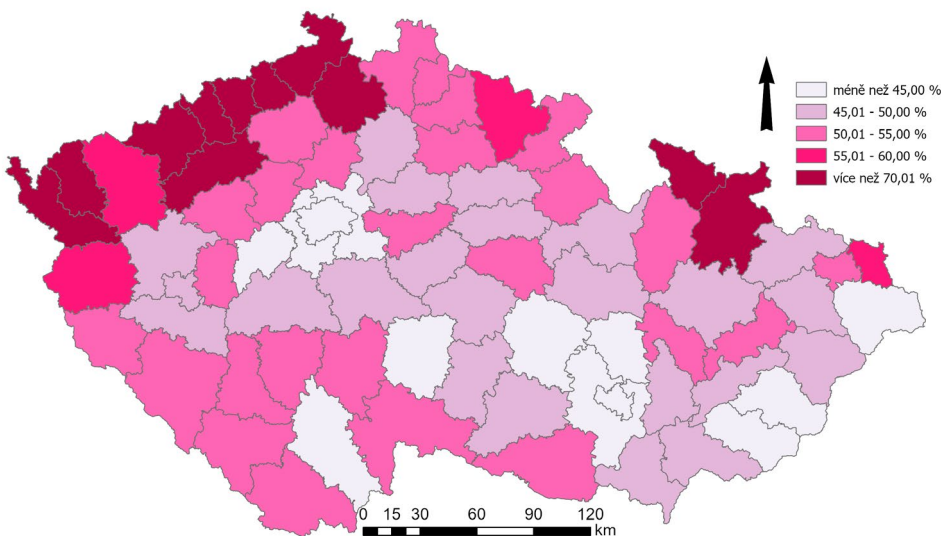
Mapa 2.4 *Podíl narozených dětí mimo manželství v okresech ČR v roce 2001*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Mapa 2.5 *Podíl narozených dětí mimo manželství v okresech ČR v roce 2011*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Mapa 2.6 *Podíl narozených dětí mimo manželství v okresech ČR v roce 2021*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Nejvyšší podíl dětí narozených mimo manželství je ale nyní ze zemí OECD trochu překvapivě v latinskoamerických zemích (Chile, Kostarice, Mexiku), které překročily např. tradičně vysoké hodnoty sledovaného fenoménu ve skandinávských zemích. Z postkomunistických zemí mají vyšší podíl mimomanželské plodnosti než Česká republika Bulharsko, Slovinsko a Estonsko. Evropský žebříček uzavírají Švýcarsko, Chorvatsko, Kypr a Řecko. Menší podíl pak mají už jen mimoevropské země OECD v Asii.

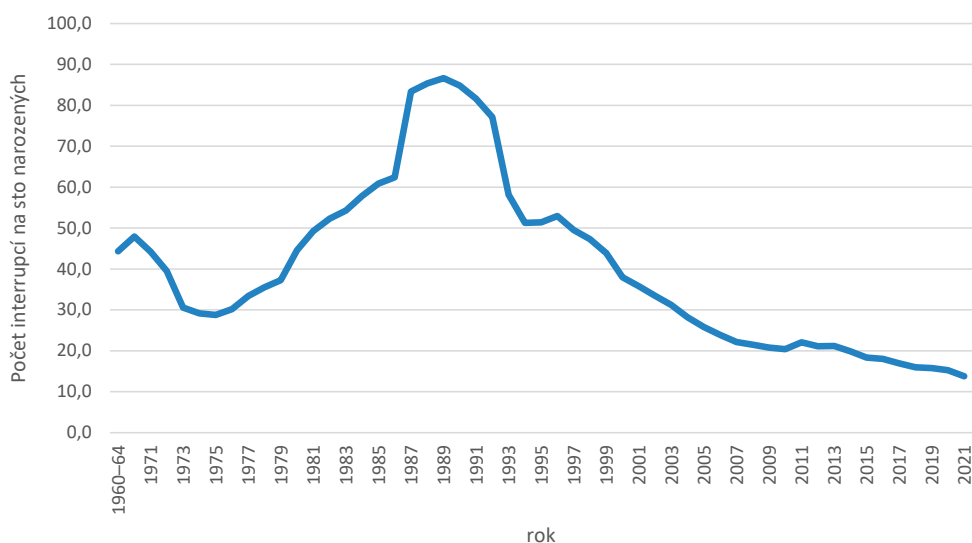
I v rámci České republiky existují významné rozdíly mezi regiony (kraji a okresy). V následujících mapách (mapy 2.4, 2.5 a 2.6) je zobrazen podíl narozených dětí mimo manželství v roce 2001, 2011 a 2021. V případě naší země je zajímavé a vcelku logické, že prostorové rozložení podílu dětí narozených mimo manželství odpovídá např. míře religiozity v daných regionech (nepřímá úměra) nebo je naopak přímo úměrné např. potratovosti či rozvodovosti. Okresy s nejvyšším a nejnižším podílem dětí narozených mimo manželství se během tohoto období příliš nezměnily. Severozápadní Čechy a většina okresů v bývalých Sudetech mají nadprůměrný podíl, zatímco Vysočina a východní Morava si dlouhodobě udržují podprůměrné hodnoty. Zatímco na Mostecku se v roce 2021 rodilo mimo manželství 70 % dětí, na Zlínsku, Vsetínsku či Žďársku to nebylo ani 40 %. Mezi kraji má nejnižší podíl hlavní město Praha (40 %) a nejvyšší pak Ústecko a Karlovarsko (přes 60 %). To by mohlo svědčit o poměrně významném vztahu mezi úrovní vzdělanosti a tímto ukazatelem.

2.3 POTRATY A POTRATOVOST

Na konci 80. let patřila Česká republika k zemím s nejvyšším potratovým indexem na světě. Zatímco v roce 1989 dosahoval tento ukazatel 87 interrupcí na sto narozených dětí, v roce 2021 to bylo už jen necelých 14, tedy jedna šestina (graf 2.6).

Zatímco na přelomu 80. a 90. let počet žen využívajících antikoncepci mírně klesal, během 90. let došlo k poměrně prudkému nárůstu počtu žen užívajících lékařem předepsanou antikoncepci (především hormonální) a tento nárůst přetrval až do roku 2007. Tento rozvoj moderních metod antikoncepce měl zásadní vliv na pokles úrovně umělé potratovosti ve sledovaném období (Končická, 2020).

Graf 2.6 *Umělá přerušení těhotenství na 100 narozených dětí v ČR v letech 1960–2021*

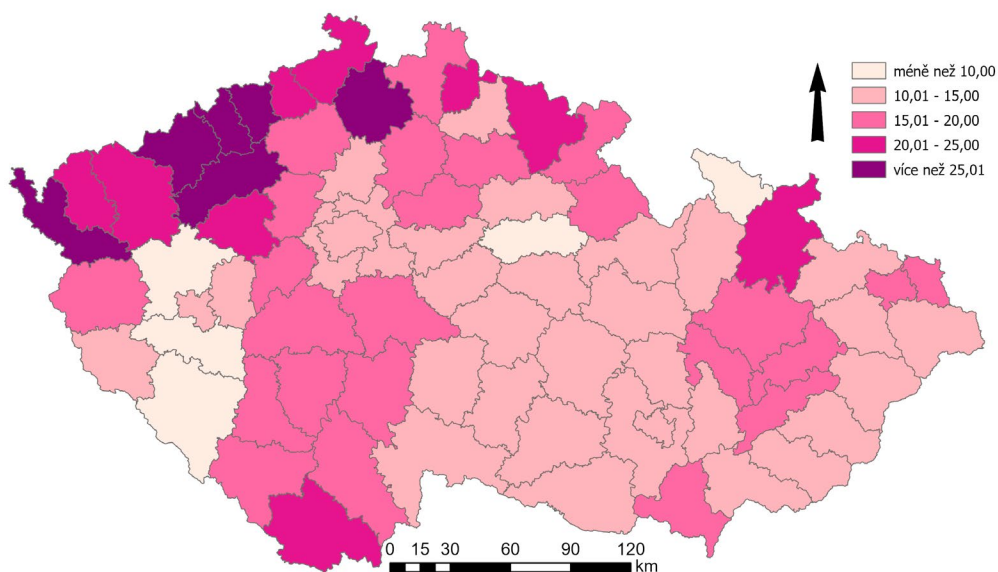
Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Pokud jde o věk žen, došlo k postupnému zvýšení průměrného věku u umělého přerušení těhotenství (UPT) zhruba o jeden rok, z 28,6 let na 29,7 v roce 2019. Průměrný věk ženy při UPT vyšších pořadí měl poněkud jiný trend na začátku 21. století než při UPT prvního pořadí. Zhruba od roku 2005 lze sledovat jisté kolísání křivek průměrného věku při UPT třetího a vyššího pořadí. Průměrné věky při UPT vyšších pořadí od tohoto roku stagnují, a v posledních letech sledovaného období dokonce klesají (Končická, 2020).

Na konci 80. let nejčastěji podstupovaly UPT vdané ženy, které tvořily tři čtvrtiny všech žen podstupujících interrupci. Zbylou čtvrtinu tvořily především svobodné (15,5 %) a rozvedené (8,3 %) ženy. Postupně se však podíly vdaných a svobodných žen začaly vyrovnávat a od roku 2007 podstupují interrupci častěji svobodné ženy. V roce 2018 tvořil podíl svobodných žen podstupujících UPT téměř 58 %, zatímco podíl vdaných žen pouze 30 %. Tento trend lze vysvětlit tak, že zatímco na počátku sledovaného období byla interrupce nejčastěji řešením pro vdané ženy, které již dosáhly plánovaného počtu dětí, dnes je UPT nejčastěji řešením nechtěného těhotenství svobodných žen, jež odsunují mateřství do vyššího věku. Vliv na strukturu žen podstupujících UPT má zajisté i proměna rodinných forem soužití, jelikož v současnosti volí partneři spíše kohabitaci než vstup do manželství. Podíly rozvedených, ovdovělých žen a družek během sledovaného období nezaznamenaly větší změny (Končická, 2020).

Pokud jde o úroveň umělé potratovosti podle počtu dětí, platí, že ženy nejčastěji podstupují interrupci ve chvíli, kdy již dosáhly plánovaného počtu dětí. Vdané ženy se dvěma a třemi dětmi volily na konci 80. let interrupci 3,5krát až 4krát častěji než narození dítěte. Naopak vdané bezdětné ženy po celé sledované období raději volily narození dítěte než UPT. Teprve od nového tisíciletí začaly nevdané ženy volit častěji narození dítěte než UPT. V roce 2018 byl potratový index nejvyšší u těch nevdaných žen, které měly dvě nebo tři děti (Končická, 2020).

Mapa 2.7 *Umělá přerušení těhotenství na 100 živě narozených dětí v okresech ČR v roce 2020*

Zdroj: Potraty 2020, ÚZIS Praha, 2022

Pokud jde o počet UPT na sto narozených podle vzdělání, platí, že s rostoucím vzděláním tento index klesá. Na konci 80. let byly rozdíly mezi ženami podle vzdělání u tohoto ukazatele mnohem větší, než je tomu v současnosti, rozdíly se tedy v čase stírají (Končická, 2020).

Regionální vzorec UPT na sto narozených dětí je velmi podobný jako u dětí narozených mimo manželství. Nejvyšší úrovně dosahují podle posledních dostupných dat za rok 2020 okresy v Karlovarském a Ústeckém kraji a obecně v bývalých Sudetech. Nejnížší úroveň je v Plzeňském kraji, v Pardubickém kraji a v kraji Vysočina, jak je patrné z mapy 2.7. Na úrovni okresů za rok 2020 je nejvyšší hodnota UPT na sto narozených na Mostecku (31), zatímco na Klatovsku to bylo jen sedm.

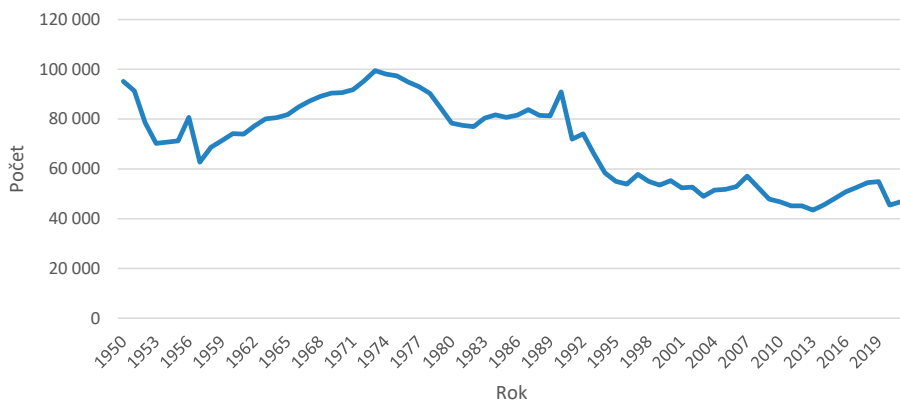
2.4 SŇATKY

Do roku 1989 vstupovalo do formálního sňatku 95–97 % mužů a žen. To se radikálně změnilo v následujícím období, kdy již v první polovině 90. let došlo k poměrně dramatickému a trvalému poklesu počtu sňatků. Jednak se zvýšil průměrný věk při uzavírání prvního sňatku, jednak se zvětšil podíl tzv. nesezdaných soužití.

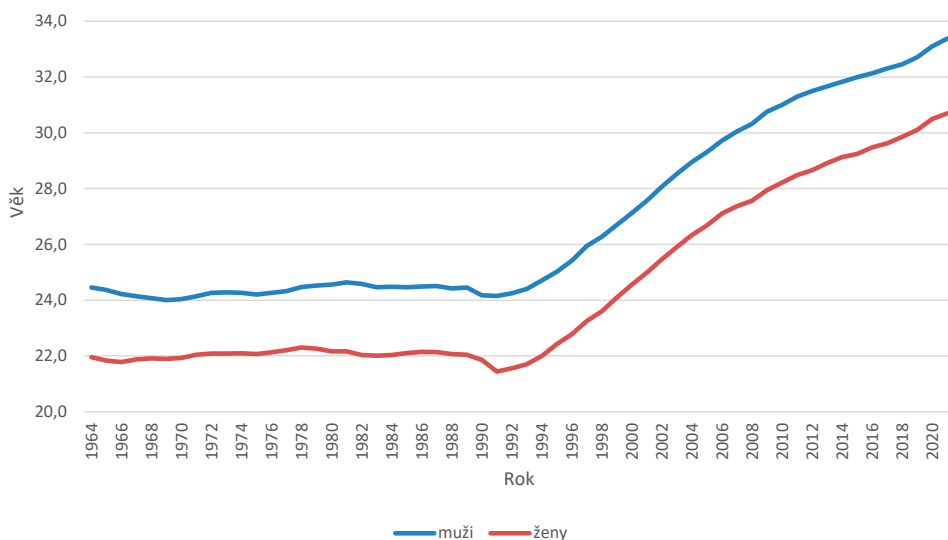
Zatímco po dlouhá desetiletí až do konce 80. let byl průměrný věk svobodných nevěst velmi stabilní a pohyboval se kolem 22 let a u ženichů byl necelých 25 let, do roku 2021 se zvýšil na 31 let u svobodných nevěst a na téměř 34 let u svobodných ženichů. Průměrný věk ženichů (včetně sňatků vyšších pořadí) se do roku 2019 zvýšil na 36,8 let, průměrný věk nevěst na 33,9 let. V průměru tak byly ženy v době sňatku o tři roky mladší než muži (ČSÚ, 2020).

Podíl sňatků svobodných se od roku 1990 pohybuje kolem dvou třetin a příliš se nemění (graf 2.7). Počet sňatků vyššího pořadí činí z celkového počtu sňatků přibližně jednu čtvrtinu. Opakované sňatky se ve většině případů týkají rozvedených osob (v letech 2001–2019 u mužů z 95–97 %, u žen z 94–96 %), ovdovělí vstupují do nového manželství zřídka (ČSÚ, 2020).

Graf 2.7 *Sňatky v ČR v letech 1950–2019*

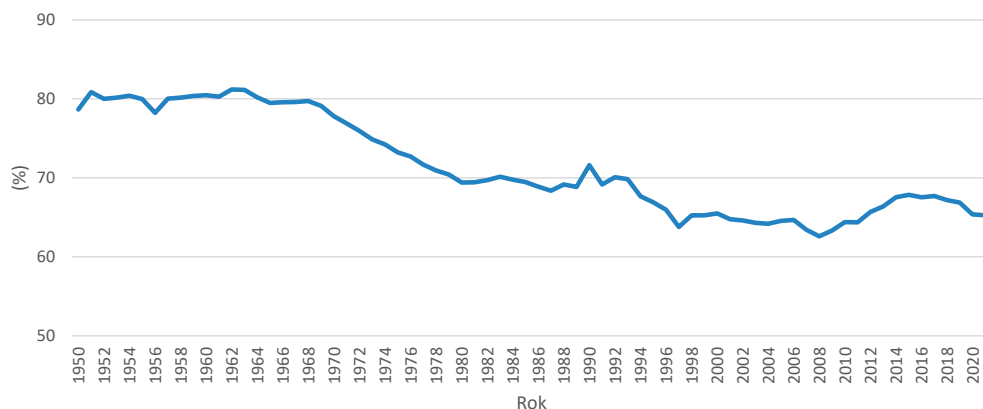
Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Graf 2.8 *Průměrný věk svobodných nevěst a ženichů 1964–2020*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

Ze čtyř pětín případů vstupovaly do sňatku osoby stejného rodinného stavu. Nejčastěji se jednalo o sňatky dvou svobodných (63–68 % z celkového počtu sňatků), tzv. protogamní sňatky, a dále o sňatky dvou rozvedených osob (13–15 %). Oproti tomu u ovdovělých osob se častěji jednalo o sňatek s rozvedeným, zřídka se svobodným, popřípadě také s ovdovělým snoubencem (ČSÚ, 2020).

Ženich je starší než nevěsta v 70 % sňatků. Z hlediska věku se mezi manželi nevyskytovaly velké rozdíly, kdy nadpoloviční většina snoubenců vstupovala do manželství se vzájemným věkovým rozdílem 0–3 roky. Stejného věku bylo přitom 9–11 % novomanželských párů, 16–18 % tvořili manželé s jednoletým věkovým rozdílem, 14–15 % s dvouletým a 11–13 % s tříletým věkovým rozdílem. Častěji bývá starší muž, v období

Graf 2.9 *Vývoj podílu sňatků svobodných na celkovém počtu sňatků v ČR (1950–2020)*

Zdroj: Demografická příručka 2021; ČSÚ, Praha, 2023

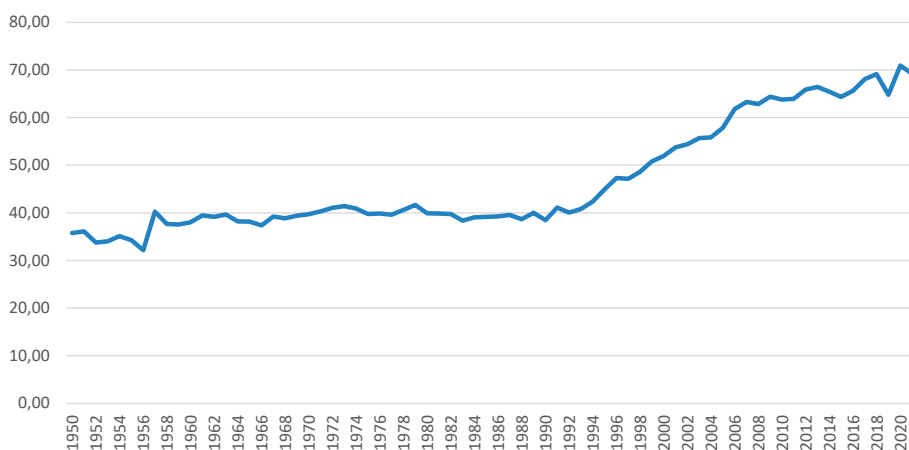
let 2001–2019 tvořili starší ženichové 67–70 % všech novomanželů, naopak do 20–22 % sňatků vstupovala jako starší žena, přičemž v posledních pěti letech jejich zastoupení každoročně mírně rostlo (v roce 2019 bylo starších žen 22,2 %, což byla nejvyšší hodnota za celé sledované období). Více než desetinu snoubenců dělilo více než 10 let věku. Párů, jejichž věkový rozdíl při vstupu do manželství byl dvacetiletý a vyšší, bylo mezi snoubenci 1,3–1,5 % (ČSÚ, 2020).

Více než polovina snoubenců měla shodnou úroveň vzdělání. Struktura snoubenců podle úrovně jejich nejvyššího dokončeného vzdělání se měnila v souladu s obecně rostoucí vzdělaností populace a s posunem vstupu do manželství do vyššího věku. Zastoupení snoubenců se základním vzděláním a se středním vzděláním bez maturity se postupně snižovalo, naopak se zvyšovalo zastoupení snoubenců s dokončeným vysokoškolským vzděláním. V rámci heterogenních sňatků z pohledu vzdělání snoubenců byly častější ty, kde vyššího stupně vzdělání dosáhla žena (mezi 23 a 31 % v letech 2001–2019 ze všech sňatků, u kterých byl znám údaj o dosažené úrovni vzdělání u obou snoubenců), než ty, kde měl vyšší vzdělání muž (14–20 % v letech 2001–2019). Nevěsty a ženichové se nejčastěji lišili o jednu vzdělanostní úroveň, nicméně ve sledovaném čase narůstalo zastoupení sňatků, kdy měla žena dosažené vzdělání vyšší o dvě i o tři úrovně (ČSÚ, 2020).

Sňatky, kdy jeden ze snoubenců nebo oba snoubenci mají cizí státní občanství, představují v celkovém ročním počtu sňatků obyvatel České republiky zhruba jednu desetinu. Ve většině případů se jedná o heterogenní sňatky, kdy jeden ze snoubenců je český státní občan a druhý má jiné než české státní občanství. O něco více cizinců bývá mezi ženichy (5–7 % ze všech ženichů v letech 2001–2019) než mezi nevěstami (3–6 %). Nově uzavřená manželství dvou cizích státních občanů tvoří mezi sňatky obyvatel České republiky pouze malou skupinu, nicméně jejich počet i podíl ve sledovaném časovém úseku rostl (ČSÚ, 2020).

V průběhu kalendářního roku jsou sňatky obyvatel České republiky rozloženy velmi nerovnoměrně. Nejraději volí snoubenci datum sňatku v období měsíců červen až září, naopak výrazně menší je zájem o svatbu v zimních měsících, tj. v prosinci až únoru. Zastoupení sňatků v období měsíců červen až září narostlo až na 71 % všech

Graf 2.10 Vývoj podílu letních měsíců (VI.–IX.) na celkovém počtu sňatků v ČR (1950–2020)

Zdroj: Demografická příručka, 2021; ČSÚ, Praha, 2023

sňatků v roce 2021 (graf 2.10). V rámci jednotlivých měsíců bývá vůbec nejfrekventovanějším červen. Květnová pověra („svatba v máji – nevěsta na máry“) si svůj vliv uchovávala dlouhodobě po celou druhou polovinu 20. století, po roce 2000 však již ztrácela na síle a květnový index sňatečnosti postupně rostl a v současnosti je květen z hlediska sňatků průměrným měsícem (ČSÚ, 2020; ČSÚ, 2023).

Na počet sňatků má poměrně velký vliv atraktivní sled číslic v datu sňatku. Pokud číselně zajímavá data připadají navíc na sobotu či na pátek, bývá o termín o to větší zájem. Vůbec nejatraktivnějším dnem pro snoubence v rámci sledovaného období byla sobota 7. 7. 2007, kdy se konalo 4 406 sňatků obyvatel České republiky. Dalšími atraktivními dny, kdy bylo uzavřeno více sňatků, než bývá v daný měsíc či den v týdnu obvyklé, byly například sobota 2. 2. 2002 (1 047 sňatků), sobota 24. 4. 2004 (2 351 sňatků), pátek 8. 8. 2008 (2 226 sňatků), středa 9. 9. 2009 (581 sňatků), pátek 11. 11. 2011 (980 sňatků), středa 12. 12. 2012 (319 sňatků), pátek 15. 5. 2015 (610 sňatků), sobota 1. 7. 2017 (1 877 sňatků), pátek 7. 7. 2017 (1 840 sňatků) a sobota 18. 8. 2018 (3 259 sňatků; ČSÚ, 2020).

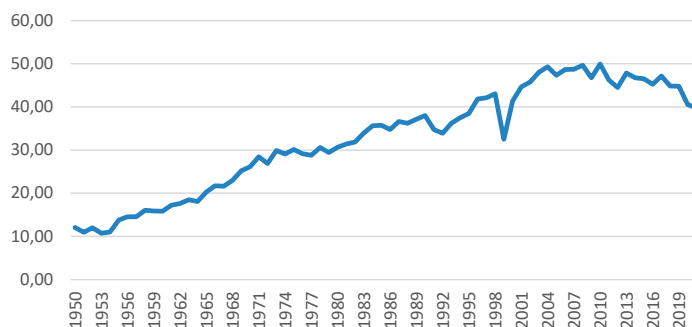
2.5 ROZVODY

Od roku 1950 do období let 2005–2010 se v České republice zvýšila rozvodovost na pětinasobek, poté poklesla na čtyřnasobek. V současnosti (rok 2021) je poměr rozvodů k uzavíraným sňatkům 40 % (ČSÚ, 2023).

Rozvod jako jediná možnost zániku manželství za života manželů byl v Československu uzákoněn až v roce 1950. Do té doby existovaly možnosti dvě – rozvod od stolu a lože a rozluka. Rozvod v původním slova smyslu zprošťoval od manželských povinností a povoloval oddělené bydliště, manželství však trvalo i nadále a nový sňatek nebyl možný. Oproti tomu rozluka umožňovala nový sňatek i založení nové rodiny, byla tedy podobnější rozvodu, jak jej chápeme dnes (Kocová, Kusovská, Šídlo, 2015).

Od roku 1950 došlo k několika legislativním úpravám. Zatím poslední novela zákona z roku 1998 ztížila rozvody manželství s nezletilými dětmi a přinesla zvýšení důrazu na zájmy dítěte. Před samotným rozvodem muselo dojít k „nabytí právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí po rozvodu“. Tato novela dále zkomplikovala rozvod, pokud manžel, který se převážně nepodílel na rozvratu manželství,

Graf 2.11 Úhrnná rozvodovost v ČR v letech 1950–2019

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

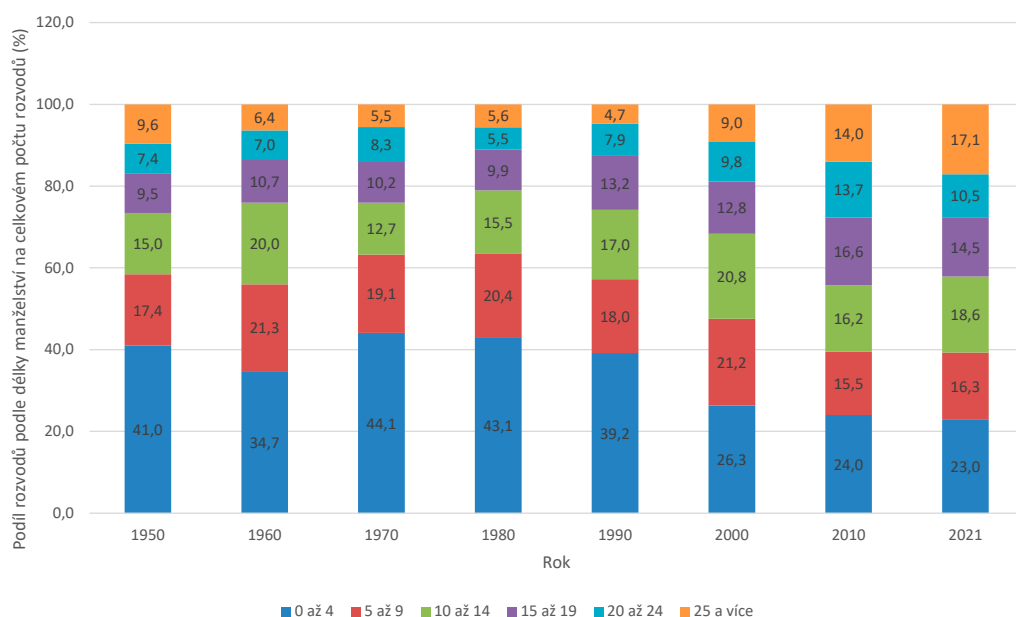
s rozvodem nesouhlasil. Na druhou stranu novela také poprvé umožnila tzv. nesporný rozvod, tj. pokud manželé splní stanovené podmínky včetně dohody o majetkovém vypořádání a vyřešení péče o děti, soud je rozvede rychle, bez zkoumání příčin rozvratu (zákon č. 91/1998 Sb.; Kocová, Kusovská, Šídlo, 2015).

Nejvíce rozvodů zaznamenaly úřady v roce 1996, a to 33 113, nejméně v roce 1953, a to necelých 10 000. Vyjádřeno procenty byla nejnižší rozvodovost v roce 1951, a to 11,2 % oproti počtu nově uzavřených sňatků. Naopak nejvyšší číslo bylo zaznamenáno v roce 2003, kdy byl poměr rozvodů a svateb zhruba 2 : 3 (O rozvodech v Česku, 2016).

Úhrnná rozvodovost v Česku již dlouhou dobu narůstá – tento ukazatel zaznamenal nárůst z hodnot okolo 10 % v 50. letech 20. století přes hodnoty nad 35 % na konci 80. let na úroveň téměř 50 % manželství končících rozvodem po roce 2000. Vysvětlení vysoké úrovně rozvodovosti v období před rokem 1989 lze hledat např. ve vysoké ekonomické aktivitě žen, špatné bytové situaci řešené často vícegeneračním bydlením nebo v nízkém věku osob vstupujících do manželství často z důvodu těhotenství ženy, které souviselo s nedostupností moderních metod antikoncepce. Pokračující vzestup úhrnné rozvodovosti po roce 1989 odráží nárůst individualismu či nové možnosti seberealizace. Stále přetrvává postoj české společnosti k rozvodu jako ke snesitelnému východisku z manželské krize. Postupně také dochází ke snižování počtu sňatků, avšak intenzita rozvodovosti je stále vysoká, mění se spíše struktura rozvodovosti (Kocová, Kusovská, Šídlo, 2015).

Dlouho platilo, že se lidé nejčastěji rozváděli v prvních čtyřech letech manželství. Od 90. let 20. století se však tento trend mění a výrazněji narůstá počet rozvodů déletrvajících manželství, a to i těch, která trvala 25 let a více. Zatímco v roce 1990 tvořily rozvody manželství trvajících déle než 20 let 13 % ze všech rozvodů, v roce 2021 to již bylo 28 % (graf 2.12; ČSÚ, 2023).

Graf 2.12 *Rozvody podle délky trvání manželství v letech 1950–2021*

Zdroj: Demografická příručka, 2021; ČSÚ, Praha, 2023

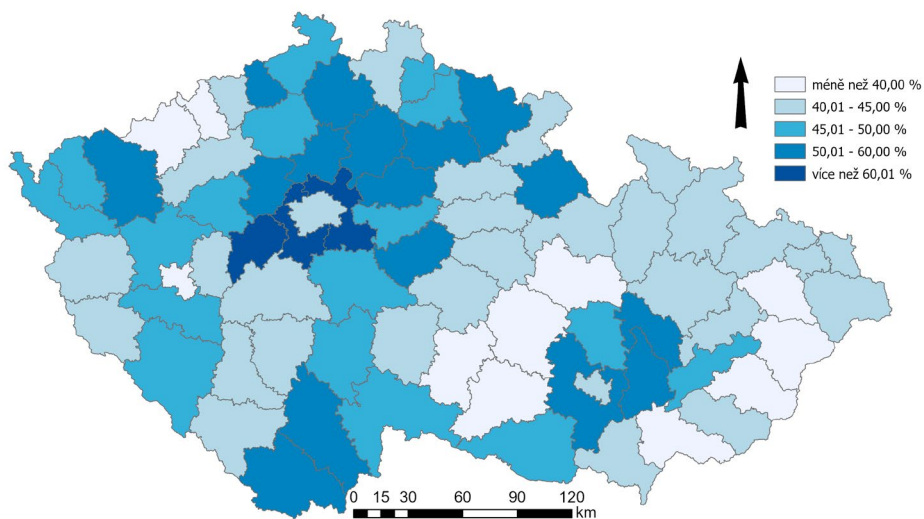
S růstem rozvodovosti déletrvajících manželství souvisí také prodlužování průměrné délky manželství. Ta od 90. let narůstá a v roce 2021 činila 13,6 roku. Přibližně jednu pětinu počtu rozvodů tvoří opakované rozvody. Zde je však možné pozorovat výrazné rozdíly podle dosaženého vzdělání rozváděných. Nejvíce opakovaných rozvodů je u mužů a žen s nejnižším vzděláním (Kocová, Kusovská, Šídlo, 2015).

Ve dvou třetinách případů žádají o rozvod ženy. Kolem 40 % rozváděných párů je bezdětných. Přibližně u 30 % rozvodů bylo v rodině jedno nezletilé dítě. Rozvody manželství se dvěma dětmi pod hranici zletilosti tvořily v témže roce přibližně 23 %. V posledních letech je ale možné pozorovat výraznější nárůst podílu rozvodů bez nezletilých dětí. Svou roli v tomto případě hraje jak nižší porodnost, tak také nárůst podílu rozvodů déletrvajících manželství, kdy děti již velmi často překročily věk zletilosti (Kocová, Kusovská, Šídlo 2015).

Regionální rozdíly uvnitř České republiky jsou dlouhodobé a stabilní, s výjimkou hlavního města Prahy. Praha byla na počátku sledovaného období regionem s nejvyšší rozvodovostí, ale v současnosti patří mezi regiony s podprůměrnou hodnotou rozvodového indexu (podobně je tomu ale např. také u umělých přerušení těhotenství nebo u podílu dětí narozených mimo manželství).

Vysoká rozvodovost je v okresech s vyšší mírou urbanizace, dále v okresech ležících v pohraničí dosídleném po druhé světové válce, kde je specifická etnická a vzdělanostní skladba obyvatelstva, či v oblastech těžkého průmyslu, které byly poznamenány transformací hospodářství po roce 1989. Okresy s těmito charakteristikami se koncentrují do severozápadních Čech a také do Moravskoslezského kraje. Naopak nižší úroveň rozvodovosti vykazují okresy spíše venkovské s vyšší mírou religiozity a dodržováním tradic, tj. okresy v Kraji Vysočina či ve Zlínském kraji (Kocová, Kusovská, Šídlo, 2015; Demografická příručka, 2021, 2023). Podrobnější obrázek poskytuje mapa 2.8 s nejnovějšími údaji rozvodového indexu za okresy v roce 2021.

Mapa 2.8 *Rozvodový index (poměr rozvodů a sňatků v daném roce) za okresy v České republice v roce 2021*

Zdroj: Demografická příručka 2021, ČSÚ, Praha, 2023

V rámci Evropy se Česká republika zejména v minulosti řadila k zemím s nejvyšší úrovní rozvodovosti. To platí i v současnosti u počtu rozvodů na 1 000 obyvatel dlouhodobě. Nejvyšších hodnot dosahuje tento ukazatel v zemích severní Evropy a v některých západoevropských zemích. Velmi vysoká byla také v ostatních zemích bývalého východního bloku, s výjimkou více religiózních zemí (např. Polsko; Kocová, Kusovská, Šídlo, 2015; Eurostat, 2022).

V mezinárodním srovnání nás zajímá také poměr rozvodů k uzavřeným sňatkům v daném roce. V současnosti však nejvyšší úroveň rozvodovosti dosahují země jižní Evropy (Portugalsko, Španělsko, částečně Itálie) a Česká republika se v rámci EU dostala na průměrnou úroveň. Dlouhodobě nízká úroveň sňatečnosti, a tedy vysoký podíl tzv. nesezdaných soužití, vysvětluje do značné míry pokles rozvodovosti u nás v posledních deseti letech (Eurostat, 2022).

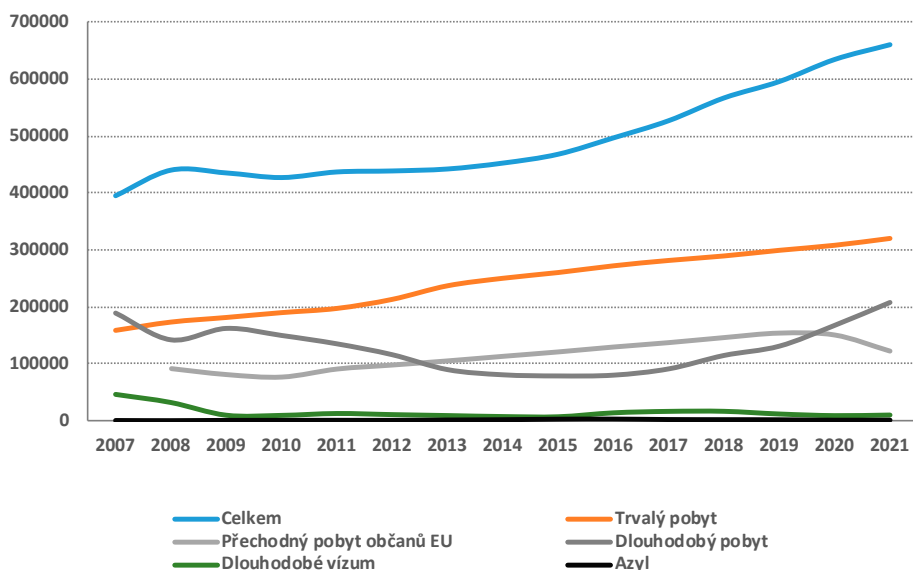
2.6 MEZINÁRODNÍ MIGRACE A POSTOJE K NÍ

Vliv migrace na kvalitu života v České republice přináší několik důležitých aspektů, a to od ekonomických přínosů po kulturní rozmanitost a integraci nebo společenskou zodpovědnost.

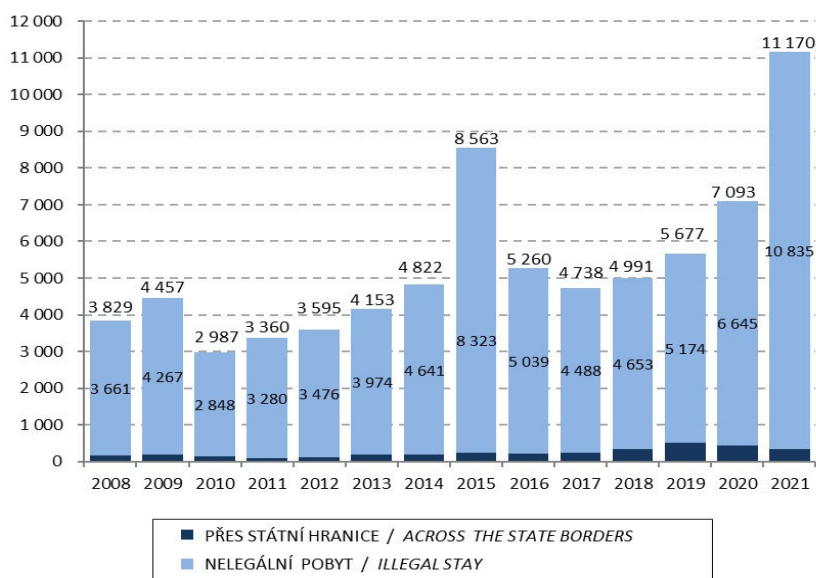
Téma imigrace a integrace imigrantů je přítomné ve veřejném prostoru a reflektuje situaci v poslední dekádě – migrační vlnu v roce 2015, ale i válku na Ukrajině. Postoje Čechů k imigrantům v 90. letech lze označit za spíše negativní a přímo korelující s politickou orientací: voliči pravicových politických stran vykazovali méně tolerantní postoje k imigrantům než voliči levicových stran (Nedomová a Kostelecký, 1997). Podle Ingleharta „lidé s relativně vysokou mírou bezpečí, jako mají postmaterialisté, bývají více připraveni na přijetí odlišností od známých vzorců chování ve srovnání s lidmi, kteří cítí úzkost a nejistotu kvůli nedostatečnému uspokojování svých potřeb“ (Inglehart, 1990: 178). Navíc větší ekonomická stabilita a růst postmaterialistických hodnot produkuje větší mezilidskou důvěru a důvěru v jiné národnosti, proto bychom mohli očekávat méně vyhraněné postoje (Inglehart, 1990: 396–408).

Na konci roku 2021 pobývalo v České republice legálně celkem 660 849 cizinců, z toho něco málo přes polovinu na základě některého z druhů přechodného pobytu a zbytek měl platné povolení k trvalému pobytu. Pouze 2 285 osob tvořili cizinci, kterým byl na území České republiky udělen azyl. Podíl cizinců v populaci ke dni 31. 12. 2021 byl 6,3 %. Porovnáme-li situaci v Česku se situací v jiných zemích EU, zjistíme, že největší podíl cizinců v populaci v roce 2020 najdeme v Lucembursku, kde 47,3 % populace tvoří cizinci, následuje Rakousko s podílem 16,5 % a Estonsko s 15,0 %. Nejnižší podíl cizinců v populaci najdeme v Rumunsku a Polsku (méně než 1 %).

Do roku 2012 převažovali mezi cizinci lidé s uděleným povolením k některému z typů přechodného pobytu (viz graf 2.13). Od roku 2013 roste počet zahraničních občanů s povolením k trvalému pobytu. Na vývoj udělení různých typů pobytu má vliv také ekonomická situace. Během ekonomického boomu roste rychleji a v období ekonomické recese stagnuje či mírně klesá. Počet cizinců, kteří u nás získali azyl nebo doplňkovou ochranu, je na velice nízké úrovni (2 285 osob v roce 2021). Ani v období migrační vlny z roku 2015 nebyl počet cizinců žádajících o azyl o moc vyšší (2 800 osob v roce 2015).

Graf 2.13 *Cizinci podle kategorie pobytu*

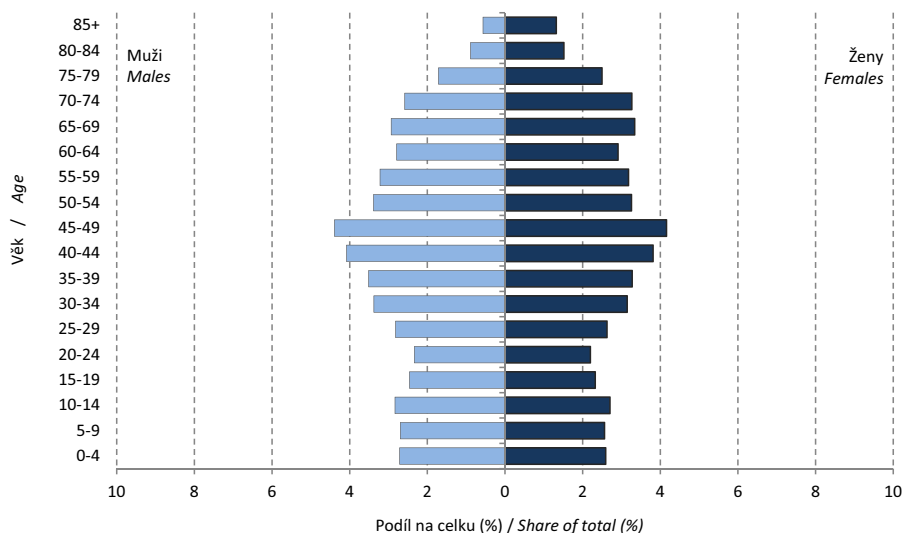
Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ 2007–2021

Graf 2.14 *Nelegální migrace cizinců v ČR v letech 2008–2021*

Zdroj: Cizinci v ČR, 2021

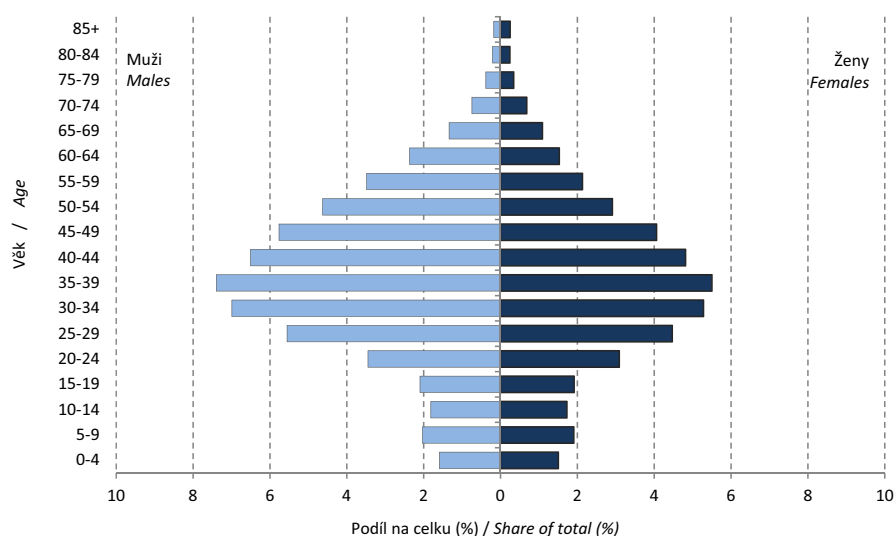
Pokud jde o nelegální migraci v období let 2008–2021, nejvíce ilegálních cizinců překročilo hranice České republiky v roce 2021, a to 11 000 osob, ve srovnání s rokem 2010, kdy bylo registrováno jen necelých 3 000 cizinců (viz graf 2.14). Druhý nevyšší počet ilegálních migrantů byl zjištěn v roce 2015, kdy proběhla největší migrační vlna.

Graf 2.15 *Věková struktura obyvatelstva v ČR ke dni 31. 12. 2021*

Zdroj: Cizinci v ČR, 2021

Graf 2.16 *Věková struktura cizinců v ČR ke dni 31. 12. 2021*

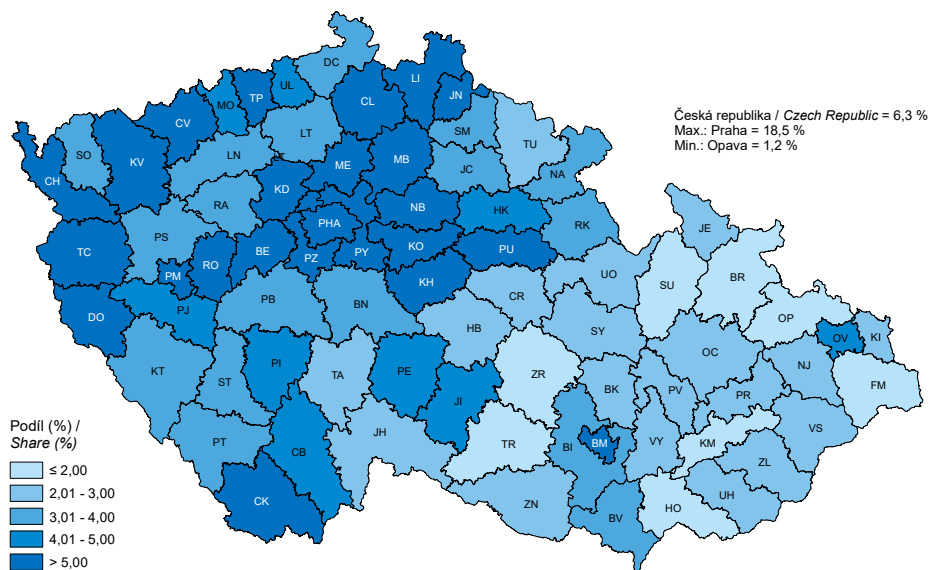

Zdroj: Cizinci v ČR, 2021

Z cizinců žijících na našem území v roce 2021 tvořily 43,5 % ženy. Věkové rozložení cizinců v roce 2021 je rozdílné od věkové struktury obyvatelstva České republiky (viz grafy 2.15 a 2.16). Mezi cizinci převažují lidé v reprodukčním věku, kteří jsou aktivní na trhu práce.

Porovnáme-li prostorové rozdělení cizinců k počtu obyvatelstva na území České republiky, největší podíl cizinců najdeme v Praze (18,5 %) a v okolních okresech (viz

Mapa 2.9 Podíl cizinců na obyvatelstvu ČR ke dni 31. 12. 2021

Zdroj: Cizinci v ČR, 2021

mapa 2.9). Naopak nejnižší zastoupení cizinců je v okrese Opava (jen 1,2 %). Obecně je podíl cizinců nižší v okresech na Moravě, nepočítáme-li Brno-město a Ostravu, a vyšší v Čechách – v Praze a v okresech ve Středočeském kraji.

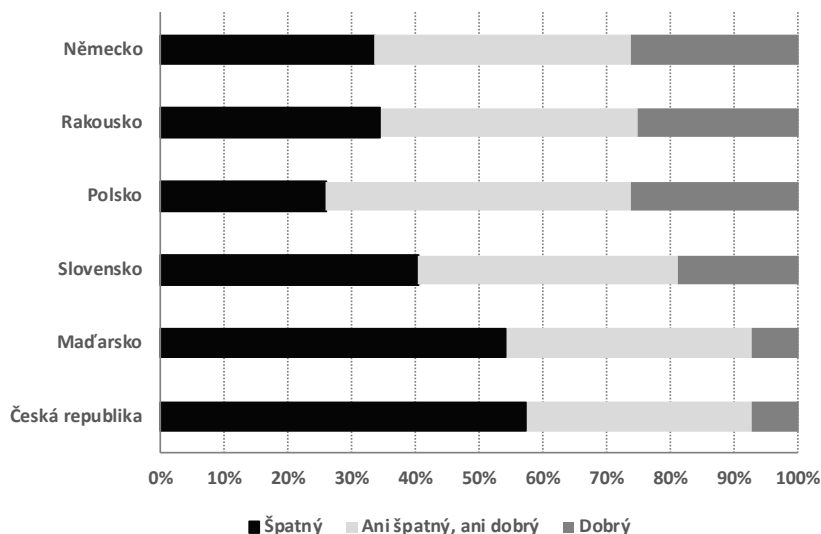
V posledních dvou desetiletích došlo v Evropě k výraznému nárůstu výzkumů postojů k přistěhovalcům a přistěhovalectví, což odráží nejen vyšší míru imigrace, ale také její dopady na přijímající prostředí, včetně vzniku stále rozmanitějších společností. Jednotlivci, kteří mají vyšší míru důvěry v politické instituce, jako je parlament, politické strany a právní systém, vykazují příznivější a tolerantnější postoje k přistěhovalcům a přistěhovalectví.

Evropský výzkum hodnot (EVS) zahrnuje otázky, které zjišťují postoje veřejnosti k imigraci a imigrantům/cizincům. Pozitivní nebo negativní dopady imigrace či imigrantů na přijímající společnost se měří z různých hledisek jako např. z hlediska ekonomiky, propustnosti pracovního trhu, rozvoje státu a sociální solidarity.

Jak hodnotí Češi vliv imigrantů na další rozvoj České republiky?¹ Jaké jsou postoje Čechů ve srovnání s postoji lidí ze sousedních zemí? Více než polovina českých respondentů vnímá vliv imigrantů na další rozvoj Česka jako špatný (viz graf 2.17). Třetina respondentů má neutrální postoj. Mezi jednotlivými zeměmi V4 (Českou republikou, Slovenskem, Maďarskem a Polskem) existují značné rozdíly. Největší podíl negativních nálad ohledně dopadu imigrantů na rozvoj země kromě Česka mají Maďarsko (54 %) a Slovensko (40 %). Polsko má nejnižší podíl lidí s negativními názory (26 %). I v zemích jako Německo nebo Rakousko vnímá třetina respondentů vliv imigrantů na vývoj země jako špatný. Přestože země V4 nebyly a nejsou cílovou nebo preferovanou destinací při-

¹ Přesné znění otázky: *Teď bychom chtěli znát váš názor na lidi z jiných zemí, kteří přicházejí do Česka, aby zde žili – imigranty. Jak byste zhodnotil(a) jejich vliv na další rozvoj Česka?*

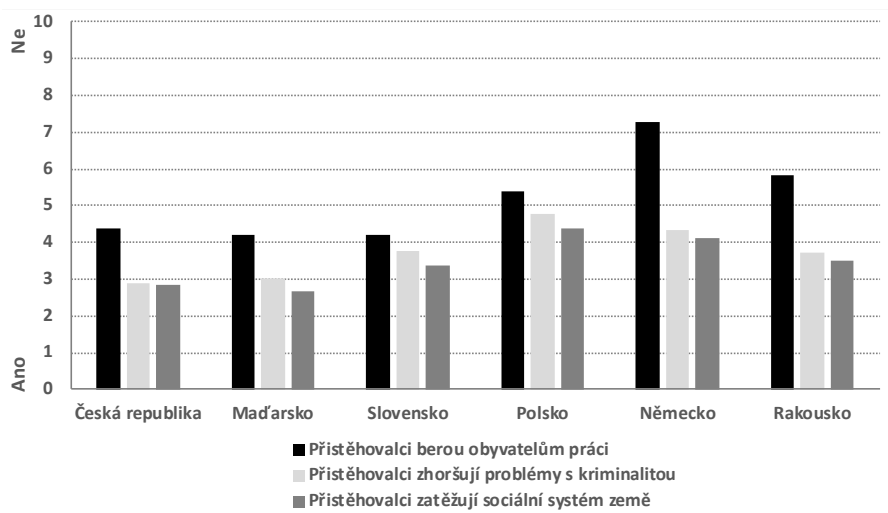
Graf 2.17 *Postoje k vlivu imigrantů na další rozvoj země v roce 2017 (v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, data EVS 2017. Reprezentativnost populace 18+.

Poznámka: Hodnoty pro kategorii „špatný“ jsou součtem odpovědí „velmi špatný“ a „špatný“, hodnoty pro kategorii „dobrý“ jsou součtem odpovědí „velmi dobrý“ a „dobrý“. Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „ani špatný, ani dobrý“.

Graf 2.18 *Vliv migrace na trh práce, kriminalitu a systém sociálního zabezpečení v roce 2017 (průměr)*

Zdroj: Vlastní zpracování, data EVS 2017. Reprezentativnost populace 18+.

Poznámka: Původní desetibodová stupnice.

stěhovalců (podle údajů Eurostatu z roku 2015 a 2016), obyvatele těchto zemí vnímají negativně vliv imigrantů na rozvoj vlastních zemí. Možné vysvětlení bychom mohli najít v medializaci migrace a nárůstu populistických stran a hnutí nebo preferencí pro populistické politické strany a hnutí.

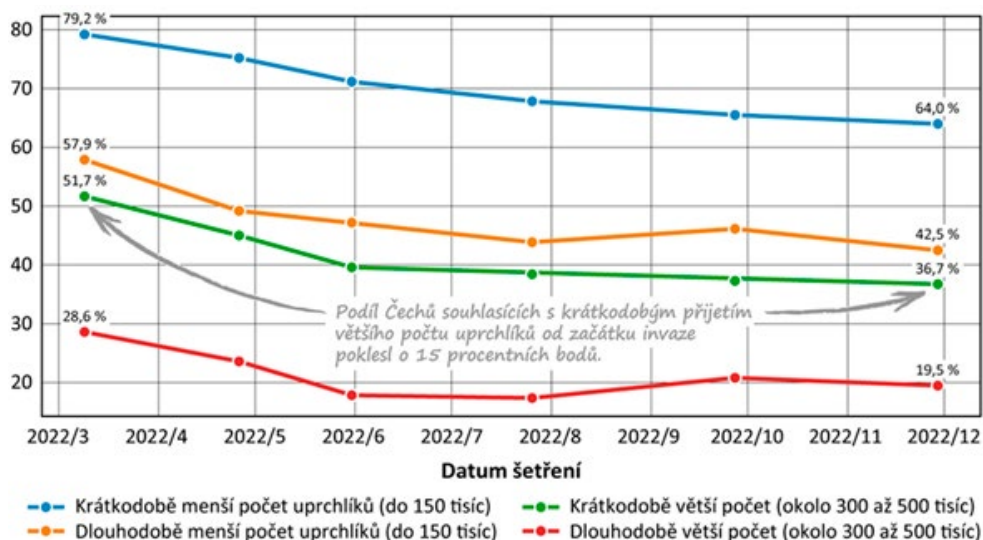
Ve stejném výzkumu byly měřeny i postoje občanů k možnému vlivu přistěhovalectví na trh práce, kriminalitu nebo sociální systém. Graf 2.18 ukazuje průměrné hodnoty jednotlivých položek v zemích V4, v Rakousku a v Německu. I v případě těchto postojů mají Česko, Maďarsko a Slovensko nejnižší průměrné hodnoty u všech tří měřených položek – což znamená, že dospělí občané v těchto zemích vnímají vliv migrace na trh práce, kriminalitu a systém sociálního zabezpečení spíše negativně. Mezi ostatními zeměmi jsou tyto názory podobné. V Německu pozorujeme pozitivní názor na vliv migrace na trh práce (nejvyšší průměr ze všech zemí), což odráží politický diskurz a vládní politiku, která uznává význam migrace v době ekonomického růstu a nedostatku pracovních sil a také jako nástroj populační politiky v době poklesu porodnosti a stárnutí populace. Pokud jde o vliv migrace na kriminalitu, Rakousko se připojuje k zemím V4, kde veřejné mínění vnímá určitý nárůst kriminality v důsledku zvýšeného počtu imigrantů.

V souvislosti s válečným konfliktem na Ukrajině, který vypukl na konci února roku 2022, se Česká republika stala zemí, jež přijala nejvyšší počet uprchlíků na počet obyvatel. Podle Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) byl ke dni 19. 3. 2023 statut dočasné ochrany poskytnut přibližně 499 887 ukrajinských uprchlíků v České republice. Pro srovnání lze uvést, že například v Polsku se eviduje 1,5 milionu ukrajinských uprchlíků. Tabulka 2.I prezentuje data ke dni 31. 12. 2022 podle pohlaví a věkových kategorií jak na úrovni České republiky, tak na úrovni krajů. Pokud

Tab. 2.I Počet osob s platnou dočasnou ochranou v ČR v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na Ukrajině ke dni 31. 12. 2022

Území	Pohlaví		Věk			Celkem	Z toho: odhad pobývajících v ČR
	muži	ženy	0–14	15–64	65+		
Česká republika	160 118	272 289	111 299	304 357	16 772	432 428	306 072
Kraj							
Hlavní město Praha	36 718	64 365	24 892	72 041	4 153	101 086	71 548
Středočeský kraj	22 954	38 373	17 237	41 569	2 522	61 328	43 408
Jihočeský kraj	8 090	13 519	5 577	15 218	816	21 611	15 296
Plzeňský kraj	12 781	22 764	7 382	27 149	1 018	35 549	25 162
Karlovarský kraj	5 671	10 940	4 218	11 357	1 039	16 614	11 759
Ústecký kraj	8 686	14 447	6 392	15 622	1 119	23 133	16 374
Liberecký kraj	6 379	11 312	4 653	12 354	684	17 691	12 522
Královéhradecký kraj	7 429	12 169	5 351	13 506	742	19 599	13 872
Pardubický kraj	7 780	12 089	5 052	14 187	631	19 870	14 064
Kraj Vysočina	6 581	9 678	4 289	11 488	483	16 260	11 509
Jihomoravský kraj	16 259	28 130	10 943	31 968	1 483	44 394	31 422
Olomoucký kraj	5 254	8 708	3 701	9 671	590	13 962	9 882
Zlínský kraj	4 952	7 781	3 257	9 110	366	12 733	9 012
Moravskoslezský kraj	9 481	16 451	7 473	17 407	1 052	25 932	18 355
Nezjištěn	1 103	1 563	882	1 710	74	2 666	1 887

Zdroj: Data ČSÚ

Graf 2.19 *Souhlas s přijetím ukrajinských uprchlíků – časové srovnání (v %)*

Zdroj: Studie think-tanku IDEA při Národohospodářském ústavu Akademie věd ČR „Vývoj postojů české veřejnosti k válečným uprchlíkům z Ukrajiny“, 2023, data PAQ Research

Poznámka: Podíl souhlasících s přijetím ukrajinských uprchlíků.

analyzujeme data o ukrajinských imigrantech před a po vypuknutí války, struktura populace podle pohlaví je odlišná. V období před válkou měli převahu mužští přistěhovalci. Po vypuknutí konfliktu převažují ženy.

Jedná-li se o postoje české populace k válce a k přijímání ukrajinských uprchlíků, data, která sbírá PAQ Research, nám umožňují longitudinální pohled na to, jestli se postoje Čechů k přijímání Ukrajinců od vypuknutí konfliktu (Münich a Protivínský, 2023) změnily. Na grafu 2.19 vidíme podíl Čechů souhlasících s přijímáním uprchlíků podle délky pobytu a počtu Ukrajinců. Na začátku války čtyři z pěti dospělých Čechů souhlasili s krátkodobým přijetím menšího počtu uprchlíků (do 150 000). Na konci roku 2022 tato podpora klesla o 15 procentních bodů. Podpora dlouhodobého přijetí uprchlíků ve větším počtu byla na začátku konfliktu okolo 28 % a ke konci roku 2022 můžeme pozorovat pokles o 9 %, tedy 19 %. Münich a Protivínský (2023) tvrdí, že míra souhlasu s podporou ukrajinských uprchlíků souvisí jak se socioekonomickými charakteristikami respondentů (např. s pohlavím, úrovní vzdělání), tak s dalšími faktory, jako např. se skutečností, že znají Ukrajince žijící v Česku nebo žijí v jejich blízkosti. Dále může souviset se životní situací dotazovaných nebo se sledováním konfliktů v masmédiích.

Ochota Čechů pomoci ukrajinským uprchlíkům byla měřena v dubnu 2022 agenturou Focus, která zjistila, že 69 % respondentů deklarovalo především ochotu pomoci materiálně a 52 % finančně. K pomoci formou dobrovolnické činnosti, např. v organizacích podílejících se na pomoci uprchlíkům, se hlásila jen čtvrtina dospělých Čechů. Ochotu ubytovat nebo zaměstnat ukrajinské uprchlíky deklaroval jen každý desátý respondent.

Postoje Čechů k migraci a migrantům jsou předmětem diskusí a analýz, které odrážejí širší trendy pozorované v mnoha evropských zemích. Je důležité si uvědomit, že názory veřejnosti se mohou v rámci dané země značně lišit a mohou se v průběhu času měnit v důsledku vývoje politických, ekonomických a sociokulturních faktorů.

Migrace má významný vliv na kvalitu života v přijímající společnosti. Tento dopad může být pozitivní i negativní a často závisí na různých faktorech, jako je rozsah migrace, demografické charakteristiky migrantů, zavedené politiky a socioekonomický kontext přijímající země.

Mezi pozitivními aspekty, kterými může migrace ovlivnit kvalitu života, najdeme:

- a) pracovní sílu a inovace: kvalifikovaní migranti mohou přispět k místní pracovní síle, zaplnit mezery v konkrétních odvětvích nebo profesích a podpořit inovace a hospodářský růst, což může mít pozitivní dopad na celkovou kvalitu života zvýšením pracovních příležitostí a ekonomické prosperity;
- b) podnikání: migranti mohou přinést podnikatelské nápady, což vede k zakládání nových podniků a startupů. To může stimulovat ekonomickou aktivitu a tvorbu pracovních míst, což má pozitivní vliv na kvalitu života díky podpoře ekonomické rozmanitosti;
- c) kulturní obohacení: migrace může přinést nové kulturní prvky, tradice a rozmanitost, což přispívá k bohatší kulturní krajině a zvyšuje celkovou kvalitu života díky kontaktu s různými zvyky, uměním a tradicemi;
- d) podporu sociálního systému: migranti platí daně a přispívají do systémů sociálního zabezpečení. To může pomoci udržet nebo zlepšit kvalitu veřejných služeb, jako je zdravotní péče, vzdělávání a infrastruktura.

Podíváme-li se na negativní dopady migrace, lze říct, že nejvíce jsou ovlivněny následující aspekty:

- a) zdroje: náhlý příliv migrantů může zatížit místní zdroje, jako je bydlení, zdravotní péče a vzdělávání, což může vést k přelidnění a snížení kvality služeb jak pro migranty, tak pro přijímající obyvatelstvo;
- b) integrace: migranti se mohou potýkat s problémy při integraci do místní společnosti, což může vést k sociálnímu napětí a snížení sociální soudržnosti a mít dopad na celkovou kvalitu života tím, že se v rámci komunity zvýší sociální nerovnost;
- c) konkurence na trhu práce: v některých případech může příliv migrantů vést ke zvýšené konkurenci o pracovní místa, což může ovlivnit mzdy a pracovní podmínky jak migrantů, tak místní pracovní síly;
- d) veřejné služby: pokud není migrace správně řízena, může zahltit veřejné služby, což vede k prodloužení čekacích lhůt a omezení přístupu ke zdravotní péči, vzdělávání a dalším základním službám, což může mít negativní dopad na kvalitu života všech obyvatel;
- e) kulturní střety: kulturní rozdíly a nedorozumění mezi migranty a místním obyvatelstvem mohou někdy vést k sociálním konfliktům, které mohou snížit celkovou kvalitu života tím, že vytvářejí prostředí plné napětí a strachu;
- f) bydlení: migrace může přispívat ke zvýšené poptávce po bydlení, což může vést k vyšším nákladům na bydlení a snížené dostupnosti, což může mít opět dopad na kvalitu života migrantů i místních obyvatel.

Existují i další společenské oblasti, kde se vliv migrace může projevit – např. to, jak veřejnost vnímá migranty, může ovlivnit kvalitu života. Obavy z konkurence na trhu práce, z kulturních rozdílů a ze ztráty bezpečnosti někdy podněcují xenofobii a protimigrační nálady, což má dopad na sociální smír a kvalitu života. Zároveň je migrace

často předmětem politických debat. Různé strany a frakce zaujímají k migrační politice různé postoje, což vede k diskusím o kontrole hranic, azylových řízeních a integračních strategiích.

Závěrem lze říci, že dopad migrace na kvalitu života v České republice je mnohostranný a má ekonomický, sociální, kulturní a politický rozměr. Nalezení rovnováhy mezi využíváním výhod migrace a řešením problémů souvisejících s integrací imigrantů, s postojem veřejnosti k nim a s jejich vlivem na dostupnost sociálních služeb je nezbytné pro udržení a zvýšení celkové kvality života Čechů a imigrantů.

2.7 SHRNUÍ

Česká populace vykazuje z hlediska dlouhodobého populačního vývoje podobné vývojové rysy jako většina evropských populací. Svými charakteristikami se postupně přibližuje zemím, které do roku 1989 ležely na západ od tzv. železné opony. Na rozdíl od ostatních bývalých socialistických zemí zde nedošlo k úbytku obyvatelstva, a to zejména díky kladnému saldu zahraniční migrace a postupnému a dlouhodobému zlepšení úmrtnostních poměrů naděje na dožití u mužů i žen. Přes výrazný pokles porodnosti v 90. letech se po roce 2000 situace začala zlepšovat a v současnosti patří Česká republika k zemím s nejvyšší úhrnnou plodností v Evropě, byť se úhrnná plodnost již nikdy nedostala na úroveň před rokem 1989. Došlo ke změnám ve věku matek při porodu (jeho výrazným zvýšením se blížíme celoevropským trendům), každé druhé dítě se rodí mimo manželství. Snížení počtu sňatků a celkové úrovně sňatečnosti patří také k trendu, který nás přibližuje celoevropskému vývoji. Za velmi pozitivní rys lze označit výrazný pokles počtu umělých přerušení těhotenství, a to i přes velmi liberální legislativu, která tento trend významně ovlivňuje (došlo ke zlepšení dostupnosti antikoncepce a osvěty). Přetrvává vysoká úroveň rozvodovosti a navzdory jejímu poklesu patříme v rámci Evropy k zemím s její vysokou hodnotou.

Důležitá je také regionální diferenciací demografických ukazatelů. Ta jednoznačně ukazuje, že regiony s vyšší úrovní kvality života mají pozitivnější trendy populačního vývoje (vyšší naděje na dožití i úhrnnou plodnost a naopak nižší úroveň sociálně-patologických jevů – potratovosti a rozvodovosti – a zároveň jsou i atraktivnější pro mezinárodní migraci).

Pro budoucí populační vývoj v České republice bude hrát rozhodující roli zejména zahraniční migrace (tak jako v jiných vyspělých zemích), která může mírnit negativní důsledky demografického stárnutí (zejména pokles počtu a podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva) a celkového poklesu populace. Její rizika jsou však patrná ze situace v celé řadě západoevropských zemí, která nám může sloužit jako zdroj inspirace i poučení. Podíl cizinců u nás se dlouhodobě zvyšoval a patřil vždy k nejvyšším z postkomunistických zemí. Významně narostl v roce 2022 v souvislosti s válkou na Ukrajině (z 6,3 % v roce 2021 na 10,3 % v roce 2022), a v tomto ohledu tak řadí Českou republiku spíše mezi země západoevropské. Co se týká postojů českých občanů k možnému vlivu přistěhovalectví ve společnosti obecně, tedy na trh práce, kriminalitu nebo systém sociálního zabezpečení, většina dospělých Čechů vnímá vliv migrace na další vývoj země spíše negativně. Zároveň je důvěra v lidi odlišné národnosti velmi nízká (viz šestá kapitola). V souvislosti s válkou na Ukrajině se postoje Čechů k přijímání lidí prchajících před válkou v průběhu

konfliktu měnily: od vysoké míry solidarity na začátku konfliktu až po klesající podporu v roce 2023. Klesající solidarita a podpora přijímání uprchlíků úzce souvisí s ekonomikou a energetickou krizí, která negativně ovlivňuje kvalitu života lidí.

2.8 OTÁZKY K TÉMATU POPULACE

1. Kdy se u nás rodilo nejméně a kdy naopak nejvíce dětí od roku 1945?
2. Charakterizujte změny v porodnosti podle věku matky, podle počtu narozených dětí a podle regionů v České republice po roce 1989.
3. Kolik procent dětí se u nás rodí mimo manželství a s jakými sociodemografickými charakteristikami to souvisí, v kterých regionech je jich nejvíce a v kterých naopak nejméně?
4. V kterém období a proč byl u nás počet umělých přerušení nejvyšší a kdy naopak nejmenší a proč? Jaký má tento fenomén regionální vzorec v rámci okresů v České republice?
5. Jaké jsou nejdůležitější trendy u sňatečnosti, pokud jde o věk snoubenců a o měsíce v roce, kdy jsou svatby uzavírány?
6. Jaké jsou současné trendy v rozvodovosti podle délky trvání manželství? Kde je nejvyšší a kde naopak nejnižší úhrnná rozvodovost?
7. Jak se vyvíjel počet cizinců na území České republiky a s čím zejména souvisel a souvisí?
8. V kterých regionech žije nejvíce cizinců a kde naopak nejméně?
9. Čím se liší populace cizinců od většinové populace České republiky z demografického a sociálního hlediska?
10. Proč je důležité věnovat otázce migrace cizinců do České republiky pozornost a jak to souvisí dalšími demografickými trendy v naší zemi?

2.9 POUŽITÉ ZDROJE

- BOČEK, Jan. (2019). Přibývá bezdětných Čechů. Mezi dnešními třicátníci bude bez dětí každá šestá. *Irozhlas*, Praha, Praha [online]. [cit. 27. 2. 2023]. Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/cesko-populace-bezdetnost-deti-vysoka-skola-socialismus_1903120600_jab
- ČSÚ. (2020). Vývoj sňatečnosti v České republice 2001–2019, ČSÚ, Praha [online]. [cit. 21. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-snatecnosti-v-ceske-republice-2019>
- ČSÚ. (2023). *Demografická příručka – 2021*. ČSÚ, Praha [online]. [cit. 21. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2021>
- KOCOŤ, Markéta, KUSOVSKÁ, Marie a ŠÍDL, Luděk. (2015). Rozvodovost po česku. *Geografické rozhledy*, 5, 14–15.
- EUROSTAT. (2022). *How many marriages and divorces took place in 2020?* Eurostat [online]. [cit. 27. 2. 2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220516-2#:~:text=Since%201964%2C%20the%20marriage%20rate,1%20000%20people%20in%202010>

- FOCUS – Marketing and Social Research. (2022). *Vybrané aspekty války na Ukrajině podle české veřejnosti*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Dostupné z: <https://www.focus-agency.cz/files/contentFiles/valka-na-ukrajine-fin.pdf>
- HAŠKOVÁ, Hana. (2010). *Fenomén bezdětnosti*. Sociologické nakladatelství SLON. ISBN 978-80-7419-020-9
- INGLEHART, Ron. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv346rbz>
- KONČICKÁ, Anna. (2020). *Současné trendy a struktury umělé potratovosti se zaměřením na Českou republiku po roce 1986*. Bakalářská práce, PŘF UK Praha.
- KOSTELECKÝ, Tomáš a NEDOMOVÁ, Alena. (1997). „The Czech National Identity.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 5(1): 79–92. ISSN 1210-3861
- MOŽNÝ, Ivo. (2002). *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Portál, Praha.
- MÜNICH, Daniel a PROTIVÍNSKÝ, Tomáš. (2023). *Vývoj postojů české veřejnosti k válečným uprchlíkům z Ukrajiny*. Národohospodářský ústav AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7344-662-8. Dostupné z: <https://idea.cerge-ei.cz/studies/vyvoj-postoju-ceske-verejnosti-k-valecnym-uprchlikum-z-ukrajiny>
- O rozvodech v Česku. (2016). [online]. [cit. 21. 2. 2023] Dostupné z: O rozvodech v Česku | Česko v datech (ceskovdatech.cz)
- Our World in Data. (2023). *Research and data to make progress against the world's largest problems* [online]. [cit. 21. 2. 2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/>
- ÚZIS. (2022). *Potraty 2020*. ÚZIS Praha. [online]. [cit. 21. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/res/f/008377/potraty2020.pdf>